

Сучасний стан та оцінка забезпечення ефективної зайнятості населення в Україні

Песцова-Світалка О.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії

Статтю присвячено аналізу ефективної зайнятості в Україні на основі виміру та оцінки її показників у сучасних умовах соціально-економічного розвитку. Розглянуто та систематизовано підходи до розкриття сутності поняття «ефективна зайнятість». Виділено та проаналізовано основні сутнісні показники, які характеризують забезпечення ефективної зайнятості населення в сучасних умовах.

Ключові слова: ефективна зайнятість, рівень зайнятості, валовий внутрішній продукт, суспільна продуктивність праці, середньомісячна заробітна плата.

Песцова-Світалка О.С. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ОЦЕНКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена анализу эффективной занятости в Украине на основе измерения и оценки ее показателей в современных условиях социально-экономического развития. Рассмотрены и систематизированы подходы к раскрытию сущности понятия «эффективная занятость». Выделены и проанализированы основные сущностные показатели, которые характеризуют обеспечение эффективной занятости населения в современных условиях.

Ключевые слова: эффективная занятость, уровень занятости, валовый внутренний продукт, общественная производительность труда, среднемесячная заработная плата.

Pestsova-Svitalka O.S. THE CURRENT SITUATION AND ASSESSMENT OF EFFECTIVE EMPLOYMENT ENSURING OF POPULATION IN UKRAINE

The article is devoted to the analysis of effective employment in Ukraine, based on its indexes measuring in modern conditions of social and economic development. The approaches to the disclosure of the entity "effective employment" are examined and systematized. The main indexes, which characterize the effective employment ensuring of population in modern conditions, are highlighted and analysed here.

Keywords: effective employment, employment rate, gross domestic product, social labor productivity, average monthly salary.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах ринкової економіки люди здійснюють вільний вибір сфери зайнятості, професії та місця роботи відповідно до їх здібностей, умінь, навичок. Зайнятість населення належить до основних макроекономічних показників і є головним складником соціально-економічної політики будь-якої держави, зокрема й України. За цих умов постає проблема забезпечення не лише повної, а й ефективної зайнятості населення. Ефективна зайнятість є важливою умовою соціально-економічного розвитку країни, метою функціонування ринку праці та індикатором економічної трансформації, тому з огляду на це тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, розглянуту в даній роботі, широко досліджували вітчизняні науковці: В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич [1], Л.О. Баластрик, О.В. Прушківська [42], С.М. Кожем'якіна

[6], М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко [9; 10], Н.І. Фединець, Ю.Б. Миронов, М.Р. Гонська [12], І.О. Штундер [13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначеними дослідниками окреслена сутність ефективної зайнятості, умови її забезпечення, основні показники, які характеризують зайнятість як ефективну. Проте недостатньо уваги приділено виміру та оцінці показників ефективної зайнятості в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасного стану ефективної зайнятості та аналіз основних показників, що її характеризують.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та

суспільних потреб для одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно (ст. 1) [4]. Одним із принципів державної політики зайнятості в Україні Законом «Про зайнятості населення» проголошується сприяння ефективному використанню трудового потенціалу (ст. 15).

За визначенням В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, «зайнятості ефективна – результат ефективного розподілу трудових ресурсів, тобто такого, що задовольняє потреби суспільного виробництва щодо кількості та якості робочої сили та забезпечує потенційний обсяг виробництва» [1, с. 105].

Проаналізуємо динаміку рівня зайнятості населення та індексу фізичного обсягу валового внутрішнього продукту України за 2006–2015 рр. (рис. 1).

Рівень зайнятості населення в Україні віком 15–70 років у цілому по Україні в 2015 р. порівняно з 2006 р. знизився на 0,9 в. п. та становить 56,7%. Найвищого значення рівень зайнятості досяг у 2013 р. (60,3%). Рівень фізичного обсягу ВВП (у % до попереднього року) був найвищим у 2006 і 2007 рр. (107,6 та 108,2% відповідно). З 2012 по 2015 р. фізичний обсяг ВВП скоротився до 90,2%. Рівень зайнятості в Україні також знизився з 60,3% у 2013 р. до 56,7% у 2015 р. Обсяг виробництва

ВВП (у % до попереднього року) почав зменшуватися з 2012 р., коли рівень зайнятості ще зростав і досяг свого максимального значення в 2013 р. Все це свідчить про неефективну економічну політику уряду в той період, початок економічного спаду і неефективну зайнятості населення.

За даними міжнародних співставлень Державної служби статистики, у 2015 р. рівень зайнятості в Україні був вищим, ніж у більшості країн Європейського Союзу (у % до всього населення у віці 15 років і старше, для України – 15–70 років), де він у середньому становив 52,1%. Україну за цим показником випереджали лише сім країн із 28, зокрема Австрія (57,2%), Данія (58,4%), Естонія (58,3%), Нідерланди (60,0%), Німеччина (57,4%) Сполучене Королівство (59,4%) та Швеція (60,0%) [5, с. 172].

Для аналізу ефективного розподілу ресурсів, що буде задовольняти потреби суспільного виробництва, проаналізуємо взаємозв'язок зайнятого населення, виробництва валового внутрішнього продукту виробничим методом та середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності.

За даними Держкомстату, основними в Україні за 2015 р. є три види економічної діяльності, у сфері яких працює 54,6% усього зайнятого населення країни, а саме: оптова та роздрібна торгівля (21,4%), сільське, лісове та рибне господарство (17,5%) та промисловість (15,7%). Найменше зайнятих у

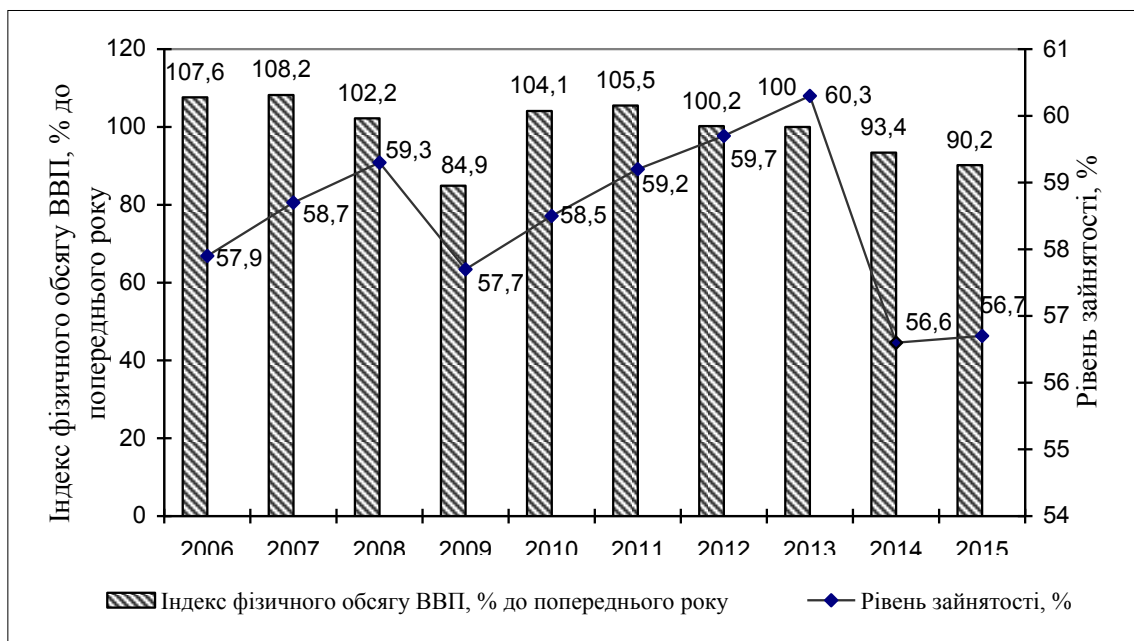

Рис. 1. Динаміка рівня зайнятості та індексу фізичного обсягу ВВП, 2006-2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [7; 8]

сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (1,3%), фінансовій та страховій діяльності (1,5%), операцій із нерухомим майном (1,6%), тимчасового розміщення й організації харчування (1,7%) та інформації й телекомунікації (1,7%) (рис. 2).

Дані Державного комітету статистики України свідчать про скорочення зайнятого населення у 2015 р. порівняно з 2013 р. на 2871,0 тис. осіб, або на 14,7%. Така ситуація характерна для всіх видів економічної діяльності, крім державного управління та оборони, де відбулося зростання зайнятого населення на 12,2 тис. осіб, або на 1,3%. Найбільшого скорочення зайнятого населення зазнали такі види економічної діяльності, як: будівництво – на 23,7%, фінансова та страхова діяльність – на 20,4%, промисловість – на 18,8%, оптова та роздрібна торгівля – на 17,8% [8].

У національних рахунках використовуються два рівні показників і два методи оцінки. Для економіки у цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю.

За даними Державного комітету статистики України, валова додана вартість в основних цінах зросла в 2015 р. порівняно з 2013 р. на 31,6%. Найбільше зріс валовий випуск у сільському, лісовому та рибному господарстві – на 86,3%, у сфері інформації та телекомунікації – на 50,1%, переробній промисловості – на 43,4 % та державному управлінні, обороні; обов'язковому соціальному страхуванні – на 39,4%. Лише внесок у ВВП сфери мистецтва, розваг та відпочинку скоротився на 2,7% [7].

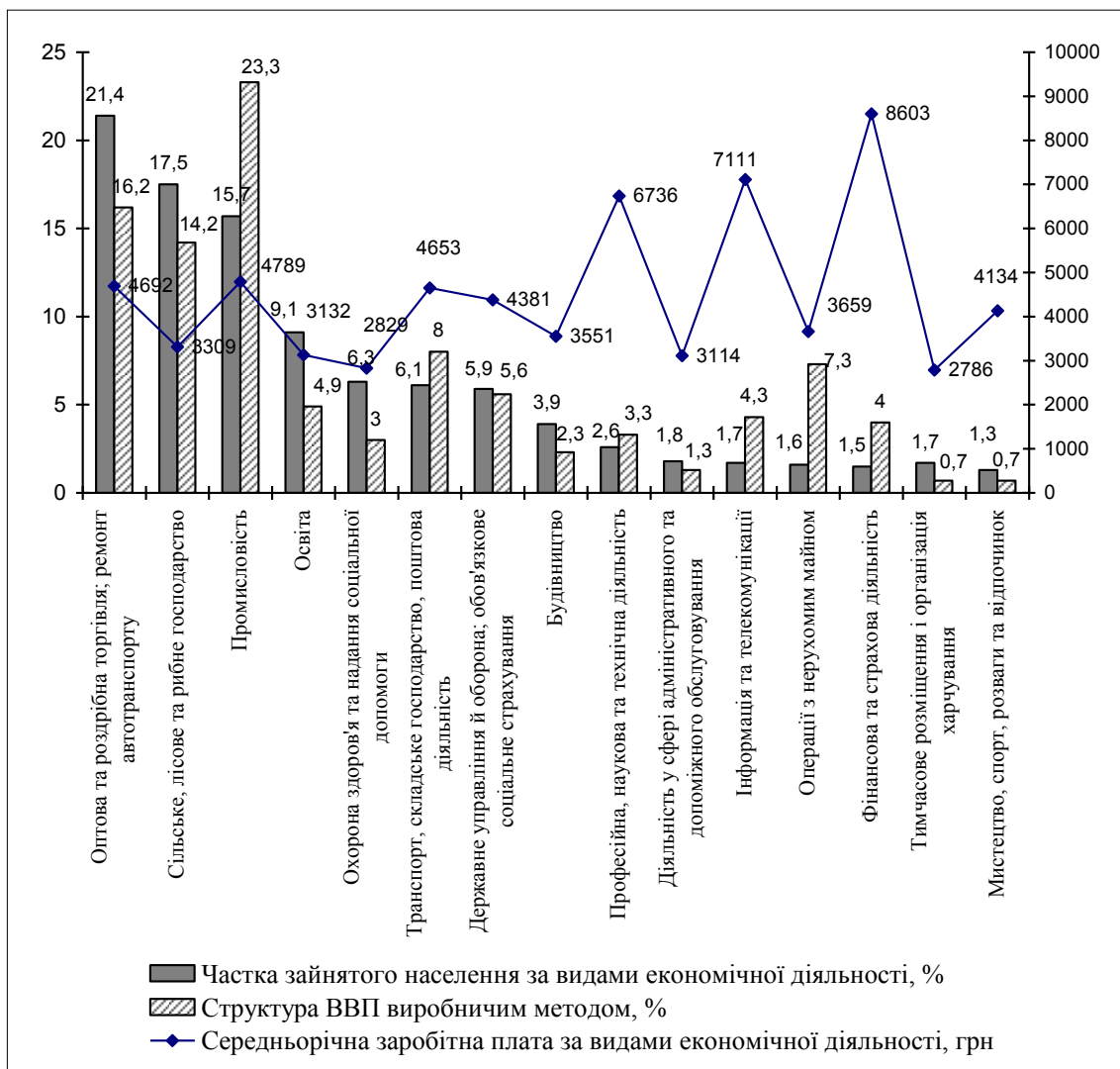

Рис. 2. Взаємозв'язок зайнятого населення, виробництва ВВП та середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності, 2015 р.

Джерело: побудовано та розраховано автором за [3; 7; 9]

У цілому ВВП України у фактичних цінах у 2015 р. порівняно з 2013 р. зріс на 35,7% проте, враховуючи зростання рівня цін в Україні в 2015 р. на 48,7%, можна стверджувати, що зростання ВВП у фактичних цінах відбулося за рахунок зростання цін. Це підтверджується й даними рис. 1, адже ув 2015 р. індекс фізичного обсягу ВВП становив 90,2% до попереднього року.

У структурі ВВП у 2015 р. найбільша частка належить таким сферам економічної діяльності: оптовій і роздрібній торгівлі (16,2%), сільському, рибному та лісовому господарству (14,2%), переробній промисловості (14,0%) та транспорту, складському господарству (8,0%), що в сукупності становить 52,4% від усього ВВП України, обрахованого виробничим методом (рис. 2).

Л.О. Баластрик, О.В. Прушківська вважають, що формування ефективної зайнятості – це важлива економічна і соціальна проблема, яка відіграє визначальну роль у забезпеченні певного рівня життя населення країни, у формуванні та розвитку професійних можливостей будь-якої особи, у самореалізації особистості [2, с. 106].

За умов ефективної зайнятості має забезпечуватися достатній дохід не лише для найманих працівників, а й для членів їх сімей, можливість збереження здоров'я, підвищення професійного рівня, забезпечення соціальних і культурних потреб особи.

За даними Держкомстату, в структурі сукупних ресурсів домогосподарств найвищу частку в 2015 р. займає оплата праці – 47,2%, тому можна стверджувати, що вона є основним видом доходу домогосподарств.

За даними Державного комітету статистики, у 2015 р. порівняно з 2011 р. відбулося зростання середньомісячної заробітної плати за всіма видами діяльності в середньому по Україні на 58,4%. Найвищою у 2015 р. середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності була: у фінансовій та страховій діяльності (8 603 грн.); у сфері інформації та телекомунікації (7 111 грн.); професійній, науковій та технічній діяльності (6 736 грн.). Найнижчий рівень заробітної плати за видами економічної діяльності спостерігається у: поштовій та кур'єрській діяльності (2 180 грн.); тимчасовому розміщуванні й організації харчування (2 786 грн.); охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (2 829 грн.) (рис. 2). Загалом більше ніж у половини працівників нарахована заробітна плата не перевищувала середній рівень по країні у 2015 р.

(4 195 грн.), у тому числі в сільському, лісовому та рибному господарстві, де зайнята майже п'ята частина населення (17,5%) [3].

Розподіл працівників за розмірами заробітної плати свідчить про відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у видах діяльності з надання послуг, так і у виробництві. Наприклад, в установах освіти, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівень, забезпечений вищою освітою, у 2015 р. заробітна плата становить 74,7% від середнього значення по Україні, в установах охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 67,4%. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника в 2016 р. порівняно з 2015 р. зросла на 23,6% і становила 5 183 грн. Проте якщо перевести цей показник у доларовий еквівалент, то в 2011 р. (за курсом 8,0 грн.) середня заробітна плата становила 331 дол. США, а в 2016 р. (за курсом 26,3 грн.) – це лише 197 дол. США.

За даними Євростату, в країнах Європейського Союзу найнижчий рівень мінімальної заробітної плати перевищує нашу середньомісячну заробітну плату. Так, станом на 01 січня 2017 р. розмір мінімальної заробітної плати в Болгарії – 235 євро, Румунії – 275 євро, Латвії і Литві – по 380 євро; до країн із найвищим її рівнем належать: Франція – 1 480 євро, Німеччина – 1 498 євро, Бельгія – 1 532 євро, Нідерланди – 1 552 євро, Ірландія – 1 563 євро і Люксембург – 1 999 євро.

Н.І. Фединець, Ю.Б. Миронов, М.Р. Гонська зазначають, що ефективною може вважатися зайнятість населення, яка забезпечує достатній дохід, здоров'я, кар'єрний ріст особи, підвищення її освітнього і професійного рівня для кожного члена суспільства на основі зростання суспільної продуктивності праці [12, с. 162].

На думку М.В. Семикіної, Н.А. Іщенко, «ефективна зайнятість на рівні держави визначається рівноважним станом між попитом і пропозицією на національному і локальних ринках праці, який забезпечує економічне зростання, підвищення продуктивності праці, добробуту верств населення» [10, с. 105].

З'ясуємо, наскільки ефективною є зайнятість у сучасних умовах на основі вищезазначених критеріїв та визначимо, чи забезпечує фактична зайнятість достатній рівень доходу на основі зростання суспільної продуктивності праці.

С.М. Кожем'якіна пропонує триелементний вектор продуктивності праці: за зайня-

тістю (відношення ВВП до кількості зайнятих, тобто найманих і самозайнятих працівників); за середньообліковою кількістю штатних працівників (відношення ВВП до середньооблікової кількості штатних працівників як більшої частки найманих працівників; за сукупними витратами робочого часу (відношення ВВП до сукупного робочого часу, витраченого штатними працівниками) [6].

Проаналізуємо динаміку виробництва валового внутрішнього продукту (у постійних цінах 2010 р.) та розрахуємо показники продуктивності праці за зайнятістю і середньообліковою кількістю штатних працівників, користуючись методикою С.М. Кожем'якіної (табл. 1).

Загальна зміна продуктивності праці визначається за формулою:

$$\Delta ПП = ПП_1 - ПП_0, \quad (1)$$

де $ПП_1$, $ПП_0$ – продуктивність праці за зайнятістю (у постійних цінах 2010 р.) у 2015 і 2010 рр. відповідно.

$$\Delta ПП = 58494 - 56274 = +2219,5$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) виробництва ВВП (у постійних цінах 2010 р.):

$$\Delta ВВП = ВВП_1 \div ЗН_1 - ВВП_0 \div ЗН_1, \quad (2)$$

де $ВВП_1$, $ВВП_0$ – валовий внутрішній продукт (у постійних цінах 2010 р.) у 2015 і 2010 рр. відповідно; $ЗН_1$, $ЗН_2$ – середньорічна кількість зайнятого населення у віці 15–70 років у 2015 і 2010 рр. відповідно.

$$\Delta ВВП = 961821 \div 16443,2 - 1079346 \div 16443,2 = -7147,3$$

2) середньорічної чисельності зайнятого населення у віці 15–70 років:

$$\Delta ЗН = ВВП_0 \div ЗН_1 - ВВП_0 \div ЗН_1 \quad (3)$$

$$\Delta ЗН = 1079346 \div 16443,2 -$$

$$- 107936 \div 19180,2 = +9366,9$$

$$\text{Перевірка: } 9366,9 + (-7147,3) = +2219,5.$$

Зростання продуктивності праці за зайнятістю у віці 15–70 років (у постійних цінах 2010 р.) з 56 274,0 у 2010 р. до 58 493,5 грн./особу в 2015 р., тобто на 3,9%, відбулося під впливом таких факторів. Внаслідок зменшення середньооблікової чисельності зайнятого населення у віці 15–70 років на 2 737,0 тис. осіб (14,2%) продуктивність праці зросла на 9 366,9 тис. грн. За рахунок зменшення валового внутрішнього продукту (у постійних цінах 2010 р.) на 117 525 млн. грн (10,9%) продуктивність праці за зайнятістю зменшилася на 71 47,3 грн. Отже, скорочення зайнятого населення негативно не відбилося на рівні продуктивності праці, а віддача від роботи населення, що залишилося працювати, у 2015 р. зросла на 3,9%.

М.В. Семикіна обґрунтовує, що «низька оплата праці, у свою чергу, зумовлює низьку продуктивність праці. І навпаки, без підвищення продуктивності праці неможливо створити підґрунтя для зростання реальних доходів зайнятого населення» [11].

Проаналізуємо взаємозв'язок між темпами зростання середньомісячної заробітної плати та темпами зростання продуктивності праці за середньообліковою кількістю штатних працівників в Україні за 2010–2015 рр. у табл. 2.

Користуючись даними табл. 2, проаналізуємо динаміку темпів зростання продуктивності праці за середньообліковою кількістю штатних працівників в (у % до попереднього року) та проведено співставлення таких тенденцій із динамікою реальної середньомісячної заробітної плати (рис. 3).

Таблиця 1

Виробництво ВВП та продуктивності праці, 2010–2015 рр. (у постійних цінах 2010 р.)

Показники	2010 р.	2015 р.	Відхилення (+, -) 2015 р. від 2010 р.	
			абсолютне	відносне, %
ВВП у постійних цінах 2010 р., млн. грн	1079346	961821	-117525	-10,9
Зайняте населення у віці 15 – 70 років в середньому, тис. осіб	19180,2	16443,2	-2737,0	-14,3
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	10 262	8 065	-2198	-21,4
Продуктивність праці за зайнятістю у постійних цінах 2010 р., грн	56274,0	58493,5	+2219,5	+3,9

* Дані за 2010 р. наведено без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим та м. Севастополя, за 2015 р. – також без частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: розраховано автором за даними [8; 9]

Темпи зростання продуктивності праці за середньообліковою чисельністю штатних працівників (у % до попереднього року) випереджали темпи зростання середньомісячної реальної заробітної плати з 2010 до 2013 р. Лише у 2014 і 2015 рр. така тенденція була порушена. Проте ми не можемо стверджувати, що темпи зростання продуктивності праці випереджали темпи зростання заробітної плати, оскільки реальна заробітна плата у цей період була нижчою від 100%, а продуктивність праці спадала з 104,2% у 2013 р. до 100,2% у 2015 р.

На думку І.О. Штундер, формування ефективної зайнятості означає знаходження

такого співвідношення економічних відносин, якості трудового життя, ступеня конкурентоспроможності робочої сили та робочих місць, які гармонізують відносини найманого працівника та роботодавця і сприяють інтенсивному економічному зростанню на інноваційній основі [13, с. 23].

На нашу думку, досягнення ефективної зайнятості має стати спільною метою всіх учасників господарського процесу, оскільки в таких умовах здійснюється поступове вивільнення працівників зі сфер із меншою продуктивністю праці та їх переміщення до більш інноваційно-інтенсивних галузей економіки. Важливу роль при цьому відіграє державна політика через

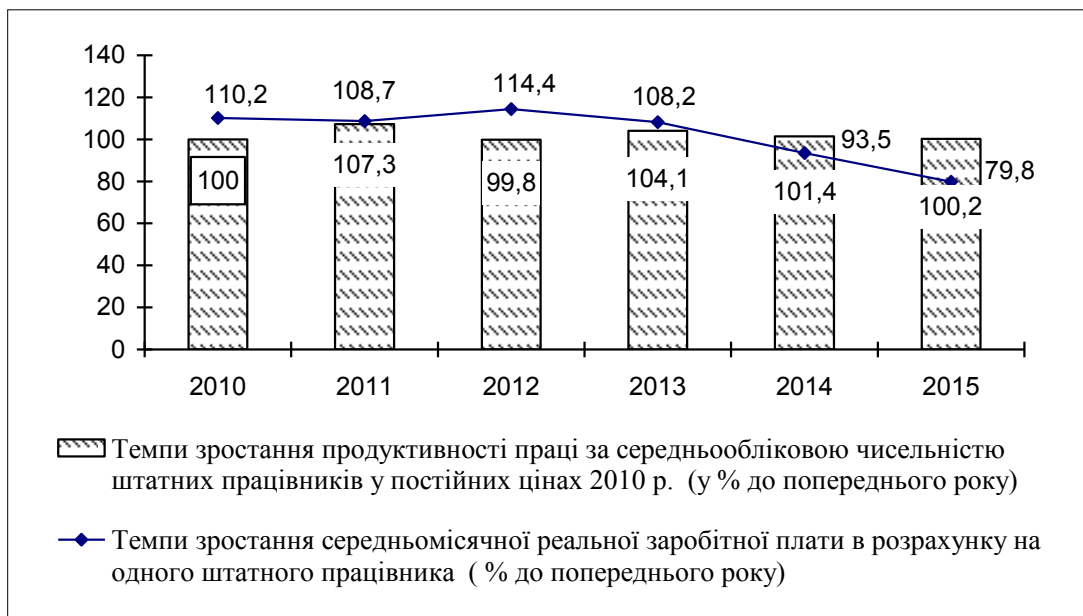

Рис. 3. Динаміка продуктивності праці та реальної середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного штатного працівника в Україні, 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними табл. 2

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці за середньообліковою кількістю штатних працівників в Україні, 2010–2015 рр.

Роки	ВВП у постійних цінах 2010 р., млн. грн.	Середньо-облікова кількість штатних працівників, тис. осіб	Продуктивність праці у розрахунку на одного штатного працівника у постійних цінах 2010 р., грн.	Середньо-місячна реальна заробітна плата, у % до попереднього року	Темпи зростання продуктивності праці на одного штатного працівника, у % до попереднього року
2010	1079346	10 262	105169	110,2	100,0
2011	1138338	10 083	112897	108,7	107,3
2012	1141055	10 123	112719	114,4	99,8
2013	1140750	9 720	117361	108,2	104,1
2014	1066001	8 959	118987	93,5	101,4
2015	961821	8 065	119259	79,8	100

Джерело: розраховано автором за даними [8; 9]

наявність у неї дієвих інструментів адміністративного впливу на ринок праці, робочу силу та сферу зайнятості у цілому.

Висновки з цього дослідження. У ході аналізу основних показників ефективності зайнятості населення в Україні виявилось, що переважна більшість працездатного населення зайнята в традиційних галузях національної економіки, зокрема у промисловості, сільському, лісовому та рибному господарстві, оптовій та роздрібній торгівлі. Внесок цих галузей у структуру ВВП є найбільшим. Підтверджено, що основною причиною відсутності мотивації до ефективної роботи і підвищення продуктивності праці найманих працівників є низький рівень їх заробітної плати. З проведеного аналізу видно, що причинно-

наслідкові зв'язки між темпами зростання продуктивності праці і темпами зростання заробітної плати є деформованими.

Основними шляхами подолання зазначених проблем є, з одного боку, активна антикорупційна політика, подальший розвиток політичних та соціальних інститутів у державі, а з іншого – підтримка галузей економіки, які характеризуються інноваційно-інтенсивним характером виробництва та високою продуктивністю праці.

Проведені дослідження можуть бути теоретичним підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення продуктивності праці та досягнення ефективної зайнятості в Україні в сучасних економічних і політичних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базилевич В.Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії : [навч. посіб.] / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 263 с.
2. Баластрик Л.О. Сучасний стан та проблеми зайнятості населення / Л.О. Баластрик, О.В. Прушківська // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 3(15). – С. 102–106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eo-3-2012/102-106.pdf>.
3. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-1>.
5. Економічна активність населення України 2015: статистичний збірник / Відп. за випуск І.В. Сенік. – К., 2016. – 201 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Кожем'якіна С.М. Продуктивність праці: вектор макроекономічних показників / С.М. Кожем'якіна // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – № 4. – С. 49–53.
7. Національні рахунки. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Праця в Україні у 2015 році. Статистичний збірник. – К. : Консультант, 2016. – 310 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Ринок праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Семикіна М.В. Мотивація ефективної зайнятості: пошук оптимальної стратегії : [монографія] / М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко. – Кіровоград : КОД, 2012. – 216 с.
11. Семикіна М.В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання / М.В. Семикіна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf.
12. Фединець Н.І. Соціологія ринку / Н.І. Фединець, Ю.Б. Миронов, М.Р. Гонська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kerivnyk.info/sociologia-rynku6>.
13. Штундер І.О. Інституційні обмеження ефективної зайнятості в Україні / І.О. Штундер // Вісник КНЕУ. – 2015. – № 1. – С. 22–33.